॥अथमानवशुल्वसूत्रमारंभः॥श्रीरामकृष्णाभ्यांनमः

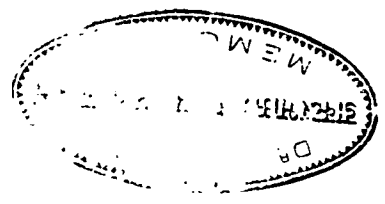

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥ अथातःशुल्बं व्याख्यास्यामो रज्जुपाशवतीं समांलिखित्वा दृष्ट्वा यथार्थमुपकल्प
येदंतरेण चित्रास्वातीश्रवणप्रतिस्रवणेकृतिकाप्रतिकृतिकेतिष्य पुनर्वसोश्च प्राग्दशोऽयं युगमात्रोदितयोः
पाशयोश्चदक्षिणकाशयपष्ठानिसमसमसदशैवत्रैकद्वेपंचनैर्भीत्वासमरेः परिलेखंलब्ध्वा साधुरज्वंतंप्र
ति ष्यप्राचीनमुल्लिखेदुदग्वाप्रतिष्ठाप्यप्रतीचीं समरेरज्वंतंप्रतिष्ठाप्य श्रोणरंध्रं साद्यनुलिखेदे
वमुत्तरतः पुच्छलासश्चाग्नेलिखेच्चतुरस्रस्कपूर्वस्याग्नेरयोभवेन्नरथचक्राकृतिः पश्चात्रेर्द्धार्धनतुरक्षिणे
मध्यात्कोटिप्रमाणेनमंडलंपरिलिखेयेदतिरिक्तत्रिभागेनसर्वतुसहमंडलंचतुरस्रेक्षण यारज्जुर्मध्य
नः संनिपातयेत्परिलेख्यस्तदर्धनार्धमंडलमेवनद्यर्हपसाहवनीयावंतरारज्जुर्निमायापरस्मिं स्तृ
तीयेलक्षणं मध्यानुरीयमुत्सृज्यलक्षणंपाशांतोसमाहृत्यदक्षिणतोदक्षिणाग्नेर्लक्षणंमेतरेवविपर्य
स्योत्तरतउत्तरस्यलक्षणं यावत्प्रमाणारज्जुः स्यात्तावदेवागमोभवेदागमार्धेनिरा सनं समंतच
तुरस्राणांविधिरेषः प्रकीर्तितः ॥१॥ शुल्बिकेप्रथमखंडं॥ ॥ अष्टाशीतं शतंवोपोतिर्यग्दक्षःश्रतुः
शतं षडशीतियुगेचास्यारथस्यारक्षउच्यतइषायालक्षणंमीलाषट्सुनवस्कलक्षणेचित्वारिं शके
पार्श्वेऽगुलानियोगतएषवेदिः समाख्याताचारक्षेरथसंमिता॥ ऐंद्राग्नस्यपशोरेषापशुष्वन्येषुषट्स्वपा
प्राच्यार्द्धं षडरत्निस्यादर्धारत्नेर्निरंछनमर्धंश्रोणितनोर्धं सावध्यर्द्धइतिपाशुकापाशादर्धशयेश्रोणी
दयोः दृष्ट्वापराद्ध्योः प्राच्यर्धस्कनतोऽध्यर्धतोध्यर्द्धनिरंछनमर्धं शोध्यर्द्धएवान्यस्तोध्यर्धं शउ
नरअरत्नीतुततः पाशोवेदीमारुत्वारुणं सर्वादशशयारज्जुर्मध्येचत्वारस्यानिरंछनंप्राच्यर्धंपंचमेकुर्या
द्दिक्कुशोपेतकीस्मृतासर्वासमशयारज्जुर्मध्येयास्यानिरं सनं प्राच्यर्धंपंचमेकुर्यात्तद्दिक्कुशोपेतकीस्मृ

ता॥२॥ शुल्बेद्वितीयखंडं॥ ॥ प्राग्वं शंदशकृंकुर्यात्तत्रीशकंचतुःशयांप्राग्वं शंत्रिषुवंयंतो
वेद्यंतात्प्रक्रमसदः ॥नवकंतुसदोविद्यात्चत्वारः सदसोंतरंचत्वारः स्त्रिकाहविर्द्धानमर्धंषष्ठात्सदनंतरं
पदं यूपावटेमीत्वाशेषमौत्तरवेदिकमाग्नीध्रं षडरत्न्यंषडत्रिं शत्प्रक्रमारज्जुर्हविर्द्धानाद्द्वादश
त्रिकावेदीसदोहविर्द्धानानिमितेत्येवानुपूर्वशोपंचदशकृविं शकृंत्रिकमवरंपरतोऽपरस्त्रिकाद्वादश
स्कचपाशदउच्यतेसोमेरज्जुर्निमानुनमंत्रिपदापार्श्वमानीस्यात्तिर्यङ्मानीमदंभेनस्याक्षणयातुया
रज्जुः कयद्दिशपदांतयापादार्धं चतुर्हशेनवकेतुनतः पुनरर्धंचतुर्हशेपाशः सदशछेदनमुत्त
मंनियंरज्जुंदशभीरथाक्षैरेकादशभिश्चोपरबुध्नमात्रेतस्याश्चतुर्वि शतिभागमयामेकादशिनींप्रति
वेदिमाहुः शिखंडिनीचकर्त्तव्यावेदांतादर्धंमुध्नरंदष्टांगुलस्तदर्धं स्याद्दोवेदिप्रसिध्यतेनंप्रां
चंतुसमीक्षनतः स्कविष्कशिखंडिनीपंचकं समकंचैवएकमेकंततः पुनरेषावेदिः समाख्याताको
विल्यास्मृथचारके ॥३॥ ॥ शुल्बिकेतृतीयखंडं॥ ॥ जन्मनारोगहीनोवायजमानोभवेद्यदि
कथंतत्रप्रमाणानिप्रयोक्तव्यानिकर्त्तृभिः स्रुवं पुष्करनालस्यषडंगुलंपरिवेष्टितंत्रिहायण्यावत्सतर्यावा
लेनसम॥ मिथतेनयस्त्रिहायणीवालासर्षपार्धं विधीयतेद्विगुणं सर्षपंप्राहुर्यवः सर्षपारंगुलस्य
प्रमाणंतुषडंगवाः पार्श्वसं हितादशांगुलस्कप्रादेशोविनस्तिर्द्वादशांगुलोद्वितस्तिररत्निस्याद्वा
यामस्कचतुः शयोविं शतिर्तोगुलतः पुरुषः स्वेस्वेरंगुलिपर्वभिरथचेत्प्रपरोक्षज्ञानः पंचविं श
शतोभवेत्तियंवंकृष्णकृष्णाल ं विद्यात्तंमान ं विशालिकृष्णालमनेनकृष्णालप्रमाणेननिष्कमाहुश्चतुर्गु
णंपुरुषस्यतृतीयंपंचमोभागोतत्करणंपुनस्त्रितेस्तस्यार्धमथापरंभवेत्त्रिनिष्कमग्निविज्ञेनदृष्टा

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

वेष्टासंमिताचितिरष्टकाच मध्यमाच्याया मवतीरुदन्यमेदष्टोद्वादशचोनमाचितिरष्टोद्वादशचोनमाचिति
रिति ॥ ५ ॥ ॥ शुल्वेचतुर्थखंडं ॥ ॥ दर्शशुल्वे सूत्रसमाप्तः ॥ ॥ ॥
अथातउत्तरेष्टकं व्याख्यास्यामः ॥ ऊर्ध्वबाहुनाय जमानेवेणुं विमिमीतेतत्समोन्यतरः सारत्निर्द्वि
२ यस्मस्यपुरुषलक्षणमरत्निर्विनस्याश्चोभयोरर्ध्वपुरुषशिरसिपरिश्रितयपायावशिष्याशषमनुर
ज्जुपुरुषोसंधायपंचांग्याशंकुं विनिहंतियोः संधावर्ध्वयोश्चावक्षिनोमध्यमं शंकुंतयोर्वेणुंनि
धायदक्षिणतःपुरुषसंनिपातेतोदंकरोतिमध्यमशंकोर्वेणुंनिधायाध्यधितोदं हृत्वादक्षिणतः पुरु
षशंकुंनिहंतिपूर्वशंकोर्वेणुंनिधाय द्वितीयंदक्षिणतः पुरस्तात्पुरुषसंन्निपातेशंकुंनिहत्यर्ध्वश्रोणं
पश्चादेतेनोत्तरार्ध्वोव्याख्यातोदक्षिणस्यवर्गस्यावक्षिनोमध्यमशंकुंतयार्वेणुंनिधायदक्षिणतः
पुरुषसंनिपातेतोदंकरोतिमध्यमेशंकोर्वेणुंनिधायाध्यधितोदं हृत्वादक्षिणतः सारत्निशंकुंनि
हंतियः सारत्निस्तंमध्यमस्यपूर्वेनिधायद्वितीयंदक्षिणतः पुरस्तात्सारत्निमर्ध्वपुरुषेणसंनिपा
त्यशंकुंनिहंत्येवंपश्चादेतेनोत्तरपक्षोव्याख्यातः ॥ पुच्छं सवितस्तिरत्निस्तस्यैनेपूर्वस्यपुरस्ताद
र्ध्वपुरुषेणपंक्त्याशिरोविमिमीते ॥ ७ ॥ उत्तरेष्टकेप्रथमंखंडं ॥ ॥ व्यायामस्याष्टमेमेकतस्क
रीयमेकनउभयतस्करीयंचनेगार्हपत्यचितेःकरणंपुरुषस्यदशमेनभा गेनमंडलंचतुरस्रंक
रणंकारयेद्दशममेकतोऽर्ध्वमेकतस्तद्वितीयंदशममेकतोऽध्यर्धमेकतस्तत्तृतीयमुभयतस्करीयं
तत्रचतुर्थेतासामुत्सेधस्त्रिंशंचभागेनान्यत्रनामसंचचाख्यत्याभ्योऽथमध्यमायांपंचम
षष्ठिम्यश्चैश्वदेवीभ्यस्तापूर्वोत्सेधः पुरीषमनर्ध्योनरानुपदध्यादुणसंसर्गायाविच्छेदाय

गर्तेषूपदधादन्यदिष्टकाभ्यस्तत्रश्लोकोभवतिउखायाः पशुशीर्षाणांकूर्मस्यालूखलस्यचस्रुचोकुंभेऽष्टा
कानोचरोश्चैवावटानखनेत् ॥ प्रतिदिशमुपदध्यादात्मनिमध्येप्राचीशिरसिपुच्छेयक्षयाश्चात्मन्य
पयेषुसमांविभजेन्नरामप्ययसंहितांपूर्वापरदक्षिणोनराविषयावचनादन्यत्रनस्थः पुर
स्तात्प्राचीरुत्तराभ्यः पश्चाच्छ्रोत्तरपूर्वेचार्धेगार्हपत्यस्यशेषंचरत्नाभिरेताएवदक्षिणोनराद्विती
यस्यांशेषंचतुरस्राभियथाप्रथमेवंतृतीयापंचमीचयथाद्वितीयेचतुर्थेनधर्मेणव्यासंचिनु
यादथेनरामाग्नीध्रीयादीन्नवनवपदानिकरोतिकेकमध्येऽश्मानमाग्नीध्रीयेचत्वारिचत्वारि
तुरीयाणिप्रतिदिशंहोत्रीयेचतस्रोर्द्वकुष्ठासक्षात्रस्यइतरेषाद्वेदेअध्यर्धेमध्येप्रा
चीः षडेवमार्जालीयेपशुश्रपणेचविंशतिमध्यर्धाः प्राचीरंसयोर्दधात् ॥ श्रोण्योः पुच्छेचविं
शतिर्द्वेदशद्वादशपुरस्तात्पक्षयोः प्रोः पश्चाच्चपंचपंचचोदीचीरभितःशिरसिशेषंचतुरस्राभिर्वि
शतींश्रोण्यंसपक्षेपूर्वीर्दक्षिणस्तोत्तरतोद्वितीयस्यामेकादशैकादशाभितःपुच्छेपंचपंचप्राची
रभितःशिरसिशेषंचतुरस्राभिर्यथाप्रथमेवंतृतीयापंचमीचयथाद्वितीयेवंचतुर्थेनधर्मेणव्यासंचि
नुयाद्विरूपसक्थंदेपूर्वस्यांतिस्रोमध्यमाः षट्कृत्वोयथानुपूर्वेणद्वादशकव्यासंचिनुपुरीषेकरोसे
तेनधर्मेणसंवत्सरासमंविभज्यजानुदघ्नेस्यद्विगुणंत्रिगुणमुत्तरेषांचैकामुत्तरामुष्यन्नाभ्यां
न्यनंवर्धयातिरिक्तामुपदध्यान्मंत्रावृत्तिमर्शनोतंतत्पुरुषस्यलक्षणम् ॥ २ ॥ ॥ उत्तरेष्टके
द्वितीयंखंडं ॥ ॥ दर्भस्तंबंपुष्करपर्णं रुक्मपुरुषोहिरण्येष्टकाः शर्कराः स्रुचमाहृत्याद्रू
ष्टकानेवारभतेमध्यंआपंचमाभ्यः स्रुचमाहृत्यार्योअग्नितस्तोमध्यंतस्मिंस्तंभेष्टकायामध्येदक्षिणो

२

तरेचस्रुचावनूपमध्येपुरोडाशपश्चात्स्वयमातृण्णायाः कालपिनाद्विर्यजुष्यवꣳशयोः पार्श्वमहिनोद्वि
तीयजुरुत्तरेपुरस्ताद्धेतः सिंचोद्धेदक्षिणेतस्मिन्वंशहविनीयामनद्यांचपुरस्ताच्चतुर्थ्यलोकेरेतःसिं
चꣳविश्वज्योतिषंमउलोमत्वायाघर्मेष्टकामषाढंकूर्मंवृषभमितिप्राचमुत्तरवꣳशेदक्षिणतः
पुरस्तात्स्वयमातृण्णायाः पंचउलूखलमुसलमुत्तरेर्ध्वेचोषांमध्यशिरसांशिरोमिसंहिता
मुपदधातितस्याःपश्चात्पुरुषशिरसःपुरुषविधिमुपदधातिषड्भिꣳशतंत्रसंचत्रिवर्गेणश्रो
ण्याꣳस्तत्रश्लोकोभवतितिस्रोग्रीवाः षडूशयोर्द्वेद्वेबाह्वोर्नवात्मनिजंघारूपंचपश्चात्कृशा
नामेकैकापाणिपादयोरिस्पष्टामथयस्याःसमꣳविभज्यवꣳशेषुनवमेनवमेप्राणभृतः
पुरस्ताद्दुत्तरेवꣳशेप्रथमंपश्चाद्दक्षिणेदक्षिणतः पूर्वउत्तरतः पश्चाद्दक्षिणतः स्वयमा
तृण्णायाद्वितीयेपंचममनूपे—सꣳयतोनवमेऽनिमात्रायथाप्राणभृतपुरस्ताद्दक्षिणेवꣳ
शेप्रथमंपश्चाद्दुत्तरे दक्षिणतःपश्चाद्दुत्तरतः पूर्वउत्तरतः पश्चाद्दक्षिणतःउत्तरतः स्वय
मातृण्णायाः द्वितीयेपंचमꣳवैश्वदेव्याश्चानूपेषुप्रतिदिशमुत्तरपूर्वेषुवꣳशेषाद्यादक्षिणो
त्तरेचसꣳयान्यावपसेतयोर्वꣳशयोरग्रेपुरस्ताद्धाथर्वशिरः समंविभज्यवꣳशेषुशिरःपक्षा
पुच्छानि ॥ प्रथमेवꣳशेषुलोकान्विजानीयात्त्रिसिप्रथमेवꣳशउत्तरा मुत्तरा नित्तरांपक्षपुच्छ
योश्चतुर्थेपक्षयोः प्राचाः पक्षेवादाचीर्लोकेष्टकाउपदध्यात्तूशेषापश्चात्स्वयमातृण्णायाः
एकैकां पूर्वꣳसꣳहितांदक्षिणेवꣳशेवैश्वदेव्यादद्यउत्तरेचपुरीषायोगायत्रंमध्येशिरः

सिरयंतरंबृहद्रथन्तरपक्षियमितियथाम्नातं॥३॥ ॥ उत्तरेष्टकेचतृतीयंखंडं॥ ॥
द्वितीयायांपुरस्तात्स्वयमातृण्णायाः प्रथमद्वितीयतृतीयेष्वनूयायव्याअपस्याइतिय
थासंख्यंतिस्रस्तिस्रोदक्षिणेषुवꣳशेषुदक्षिणोनराद्धेद्धउत्तरस्योत्तरयोर्नवमेऽमितः
शेषायथातस्यास्तृतीयायादशाद्दशनवमेऽमितोष्टमेसꣳसपुरस्तात्श्रोण्यसमीची
रमितः स्वयमातृण्णायाअर्ध्वेसधाअष्टानामंत्राउत्तमायाꣳवाचतुर्थ्यामेकैकोनव
मेनवमेऽमितःपुरस्ताद्दुत्तर स्यवꣳशस्यमध्येप्रथमांवयासमितराएवमेव तः स्तृ
पुरस्ताद्दक्षिणस्यवꣳशस्यमध्येप्रथमात्र्यासमितराषट्सप्तमाष्ट मेष्टदक्षि
णतोयुग्मायुग्माउत्तरतस्त्रिवर्गान्कुर्यात्सप्तदशदक्षि णतः पंचदशोत्तरतः पंचम्योमे
कैकांप्राणभृद्घेषुशेषछंदसाꣳविराजश्चयथातिमात्राषट्सप्तमेषमितोयथासंख्यम
र्ध्येष्टकाभिः पूरयित्वादक्षिणतः प्राचीस्तोमभागाःपश्चिमाश्चयुग्माउत्तरतस्त्रिवर्गान्कुर्यान्
एकत्रिꣳशत्पश्चात्सप्तंचत्रिवर्गेणाकसदंचपश्चात्पुरीषवत्सायवादिनामान्युपदधातीव योर्ज
तपुनाइतियथासंख्यंतुरीयाणिमध्ययथाप्राणभृतोतिमात्रामध्यमꣳस्वयमातृण्णासहि
तांउत्तरतस्तुविकर्णीमितिस्कवर्णस्य॥ ५॥ ॥ इतिउत्तरेष्टकेचतुर्थंखंडं॥ ॥
यावतीशोषपाकाभ्यामिष्टकान्नेकृताः सावत्समधिकंकार्यंकरणंसममिष्टका॥ सदाचैत्यं
शकंभागमिष्टनेकृताः तावत्समधिकंकार्यंकरणꣳसममिष्टका एकैकंशतमध्यर्धंतंषड्भिरंगु

कैः इष्टकानां परिमाणं वेकृतंयदतोऽन्यथा॥ नवांगुलसहस्राणिद्वशतेद्वेऽशतेरे॥ अंगुलानांपरिमाणं व्या
यामस्यतुनिर्दिशेत॥ इतरेषांतुधिष्ण्यानां सर्वेषामेवनिश्चयः॥ एकैकस्यसहस्रं स्याच्छतंषण्णवतीं
परा॥ एकादशसहस्राणिअंगुलानां शतानिषट्॥ शतंचैवसहस्राणांक्षेत्रमग्निर्विधीयते॥ प्राकृतं
वैकृतं वापिक्षेत्रमर्धाष्टमांतरे॥ पंचविंशंशिरः कृत्वाततः क्षेत्रंसमावपेत्॥ शतान्यष्टोपदा ना
निपदानामिहोच्यते॥ सागस्यसशिरस्कस्यक्षेत्रंक्षेत्रविदोविदुः॥ आत्मावतुःशतः कार्यः पक्षौ
त्रिंशच्छतौस्मृतौ॥ दशपुच्छेशतंचैवशिरस्यासंचविंशकं॥ एकत्रिंशत्त्रयस्त्रिंशं शंवैर्गैः पंचा
शकैरपि॥ असंभवत्कवर्गेषुहिधामिश्येनइष्टका॥ इष्टकास्तासहस्रेधिष्ण्यांदृढीशतमेषुच॥ मनेमा निष्टकाभा
मैमंत्रात्संन्नाशयेदिति॥ चतुरस्रेष्टकावापिपक्षपुच्छाशिरेष्टकादिक्षोपधानंलोकाख्यनयालोकास्कलुप्य
ते॥ अध्यात्मनिहविर्विज्ञियमुपधानं विजानता॥ रथंतरबृहल्लोकैरन्यंगायत्रयाश्रियः॥ यजुष्म
तीनां संख्यानुसर्वासांचैवनिश्चिता॥ एकैकस्यांचितौवापितान्मेनिगदतःशृणु॥ षडशीतिशतेत्वाद्या
द्वितीयादशसप्तनि॥ त्रयोदशन्तृतीयास्याश्चतुर्थेचाहुर्मनीषिणः॥ चतुर्थीशतमेकान्तिस्त्रभ्येवेष्टकाःस्मृ
ताः शतानित्रीणिपंचाशत्षट्चैवचितिरुत्तमा॥ एताः सर्वायजुष्मत्यो यायाभिरग्निःप्रमर्यते॥ शंयजो
र्कृष्णाग्निस्कविनीनामभिधूयते॥ एताः सर्वाः समाम्नाताः यजुर्यावस्कप्रवर्त्यते॥ तदेतदध्यमह
स्वं स्याच्छुर्कराशिः सहोच्यते॥ एताउपहितासम्यग्धनवस्कप्रजायते॥ अमुष्मिन्प्रजमानाय मंक्षा
मान्दुग्धतिसर्वशः॥ षष्टिप्रजापतिं वेदयोहिमं वत्सरः स्मृतः॥ गर्भतिब्रह्मणोलो कंब्रह्मस्य शम्
विष्टपमिति॥५॥ ॥ इतिउत्तरेष्टकेपंचमंखंडं॥ ५ उत्तरेष्टपंचभिः खंडैःसमाप्तं॥ ॥ ४
वैष्णवेयाप्रमेयायशुल्बविधिश्चसर्वशः॥ ॥ संख्यानं तेभ्यः प्रवक्ष्योनमोभरंतयेनमः॥ ॥

इंद्रभ्राभजामेहयानस्मानकृतामिव॥ यज्ञियंयमानमुत्तमं वर्ध्यमानं स्वेदमे॥ स्पृशाभ्रमिकेतुः शंकुर्मी
जं शुल्बमबंधुरं॥ वित्रादोनाकृतिः कार्यानित्यक्षवरुणं शुभं॥ सर्वाप्रगयनावद्यः करणं यक्कदद्धि
कं॥ अर्धनार्वसमं सर्वमुलेधोजानुपंचकं॥ मध्यमेऽर्धमतत्यानांनाकसंचचूडयोः करणम्
र्थमुद्दिश्यक्षेत्रमर्धाष्टमान्तरः॥ अनसिध्यंहविर्धानपात्रसिध्याः खराःखराः॥ वात्सालः पाशुमि-
स्सिध्याहविर्भिः साग्निकाःखराः॥ मंडलार्धंचतुस्त्रिंशद्रत्नीनां विहिताःखराः॥ अरत्निर्घनरत्ने
षंमयस्त्वेभयसीविधौ॥ पूर्वश्चतुर्विंशतिभागलेख्यश्चतुर्वेशलिखितस्कपश्चिमः स्याद्दक्षिणोऽ
ष्टद्विगुणनलेख्यस्त्रिंशद्विरायम्यहरनुरायं॥ उदक्पक्ष्यश्चात्रालः शामित्रंप्रक्रमेतनः॥
भयस्त्वेपशुभयस्त्वेवृध्यिरत्नरनोभवेत्॥ आयामबाहुक्षिप्यविस्तरस्तुस्तथाष्टथक्॥ सोऽध्यर्धगुण
यद्राशिं समंदैगुणिनोघनः॥ आयाममायामगुणं विस्तारं विस्तरेणतु॥ समस्यवर्गमूलं
यत्तत्कर्णंतद्विदोविदुः॥ श्रवणाभिजिसोबुध्नान्निष्यवोवाचिनास्वात्योरंतरेऽश्विनावा॥ नक्तंना
चीभास्करश्चायमाहुः शंकुर्लिसेमंडलेप्राक्पराचेनिः॥ इतिवैष्णवेप्रथमंखंडं॥१॥ ॥ ॥
जन्मरोगहीनोवाप्यजमानोभवेद्यदि॥ कथंतत्रप्रमाणानिप्रयोक्ष्यानिकर्त्तृभिः॥ युक्तरतंतुकेशोवास्थ
ष्टिः सर्षयोयवश्चैवषडुणितः षड्गुणोभवतिनरस्यांगुलंमानेतद्द्वादशकंप्रादेशमित्याहुस्तद्वयं
स्मृतारत्निः॥ प्रक्रमारत्निसमः सोद्विः प्रादेशोभवेत्रिषु॥ अध्यर्धांगुलहीनाश्चत्वारः प्रक्रमाभवेन
यनाः॥ तत्रैकदेशयूपाश्चत्वारश्चतुरुत्तराः सत्रेसत्रेकस्यावद्यामग्निद्वयमिष्टकानांभवति॥ दृथगनेन
दोत्रेदृथगग्नेः कुसः विंशांगुलशतनियतः॥ पंचारत्निर्नरोदशपदोवा॥ हीनातिरिक्तयुक्तादेहे देहे प्रमा
णंतु॥ षडशीतियुगमुक्तं साष्टादशमुच्यतेलक्षः॥ तंत्रसमसमस्तंद्वज्यं रथमीषां व्यवस्यंति॥ मंड

लप्रथमचतुरस्रंमंडलंचयः कुर्यात्॥ तस्यमंकरणविधिंतद्विदामुपादत्ते॥ श्रृणुतः मंडलविष्कंभसमोत्रिभु
जारज्वलवकश्चतुः स्रक्तिः॥ प्राग्वायतांत्रिभागांकर्णात्समंडलंभवतिंपुरुषः पुरुषंकुर्यात्स्याक्षणयाद्विः पु
रुषंभवेत्॥ चतुरस्तस्याप्यक्ष्णयाद्वाभ्यां वस्याच्चतुः पुरुषं॥ द्विपुरुषः करणीश्रोणीबाहुमात्रद्विपु
णाभवेत्॥ त्रिकुष्टवत्त्रयवलेवकस्तोयभ्रतुरस्रेद्वादृष्टमाः पुरुषाविष्कंभपंचभागश्चविष्कंभस्त्रिगु
णश्चयः॥ समंडलपरिक्षेपानवालमतिरिच्यते॥ दशधाशिष्यविष्कंभंत्रिके भानुध्वरनतः॥ तेनय
त्रतुरस्रं स्यान्मंडलंतदपप्रथिः॥ चतुरस्रेनवधाकुर्याद्वनुः कोट्यस्त्रिधात्रिधाः उत्सेधात्संच
मसंपेत्पुरीषेणेहनवत्समं॥ चतुरंगुलं वानरोसिकनकरणेत्वर्धेभुजः प्रदिश्यते॥ करणानितु
तोस्याः कारयेत्रिंशयैर्यत्सासैः परिमाणसंपदावद्यः॥ सर्वाप्रमाणिनांगयामेणचविस्तरेणच॥
मितियात्रतुरस्रं संपदाद्यमायास मः समापनाः स्मृताः॥ पंचाग्याथवापुरानैर्यापूर्वं
ऋषिभिः प्रदर्शिताः॥ यश्चैषविधिर्मयाकृतस्तत्रैषामिथुनात्समं॥ पंचांगीतावतीज्ञुर्यासर्वमि
मामले॥ रुनेकंकामजः शेनां स्तथां वक्ष्यामिलक्षणं॥ इयंमितायासमयार्धलक्षणात्तश्चतु
र्थभवेन्निरं शने॥ तत्तोऽर्धविस्तारविस्तारसमंचयस्ययत्तश्चतुः कुष्टमिहनयाचरेत्॥ प्रा
चीमथायामसमानिदध्यात्पाशौनिखन्यादथमध्यमश्चा॥ उन्मुच्यपश्चादथमध्यमेतत्प्राक्षि
णायम्यनिरं सनेन॥ विस्तारतोऽर्धनिखनेत्तशंकुं प्रंसक्तथोत्तरमध्यमेनसवासकेदी ष्वथ
मानमेतत्प्राच्योतुपाशोध्वरणंक्रियेत॥ अं सः श्रोण्यलिरंयनदिक्षलेरवां शंकुनिहन्यात्समं
रेषुनेषु॥ तेभ्यः समंनमरिलेरवियनयद्यैष्टिकानोभोलिरवनशिष्टाः॥ पूर्वंत्रिभागंत्वपरेच

सिध्यौभस्थितावुत्करदक्षिणात्तं॥ अथान्यदस्यपरिलेखनंतुमध्ये भवेद्दिक्षनवांगुलेनेति॥२१॥
इतिवैष्णवेद्वितीयंखंडं॥२॥ ॥ प्रमाणार्धंतुपश्चात्तं विशेषइतिसंज्ञितं॥ विशेषश्चप्रमा
णंप्रमाणस्यात्रयाभवेत्॥ प्रमाणार्धंमन्यत्स्यात्साशषष्ठसचतुर्विं शेलक्षणं॥ करणानितन्नि
रं सनमक्ष्णयातिर्यङ्मानीशेषः पाशादर्दृशयेश्रोणीद[illegible]चाग्नीध्रमिहापदिश्यते॥
अग्नेर्यदक्ष्णयामानंतस्यचैवतदक्ष्णया॥ तदाभ्यमधिकंविद्यादेकविं शद्विधोथवा॥ पुरुषस्त्रि
र्यग्भवेद्यदनुदशधायामितोमनः॥ तस्यकर्णेनयत्सूत्रं विद्यादेकादशंतुतत्॥ उभौबाहू त
क्ष्णांतुनरस्त्रियक्रदक्ष्णया॥ एकेत्रितानेकशताद्वाहुर्ध्यादिवर्ध्यतेति॥ इतिवैष्णवेतृतीयं द्वि
खंडं॥३॥ ॥ अवलं वक्रकुष्टंतुयोभवेत्तंशोऽशंगुले॥ सौम्रामण्याभवेदंशक्रोमान
कर्मणि॥ प्रक्रमस्यतृतीयेनसौमिकीः सार्षराशिकी॥ संतृतीयेस्त्रिभिश्चान्यैसिध्यसौत्रवेदि
कं॥ चतुर्दशांगुलोवास्यात्प्रक्रमस्तेनसौमिकी॥ शतैर्द्वादशभिर्वापिमितुयात्सा शुक्रामिवः॥ मत्र
तुर्यवनंषड्भिर्नवभिर्वीथसप्तभिः॥ नवभिर्वीथरं चकंकरणार्धंनलंघयेत्॥ चतुर्षुत्रिषदेशांस
वि वादिषुयोविधिः॥ अरुणोनानुदग्रीनिखन्यादद्विस्कपूरयेत्॥ चतुरस्रमथापिमंड
लंद्विविधंगार्हपत्यलक्षणं॥ व्यायामत्रिगुणंचतुर्भुजंपुरुषार्धेनतुमंडलंपरिलिखेवत्॥ व्यायाम
स्तृतीयमायांतंचतुरस्रं सममभागविस्तृतम्॥ प्रागायतमुनरायतं व्यासेनदशैकविं शकं॥
पुरुषस्यतृतीयमायातंचतुरस्रं षड्भागविस्तृतं॥ प्रथिकश्चनदायतोभवेत्॥ मध्येननसमाय
तोभवेत्मध्येननसमास्त्रिके [illegible]शेषो॥ कोणोप्रथिकमितोसमोतद्विस्तारकृतोविशाकः॥ षड्भा

गकृता यामाभवेत्तद्धर्धंतुत्रिकोणसंस्थितम्॥ चतुरस्रविषाणकः प्रथिकोर्द्धप्रथिकश्च योमितः॥ कर शुल्व.
णानिभवंतिमंडलेचत्वारिंप्रमितानिभागशः॥ मध्यऽस्यचतस्रइष्टकाः तत्पूर्वापरयोर्द्वयोर्द्वयं॥ प्र
६. तिकोऽर्धविषाणिकद्वयंपुनरेवपुनरेतिमंडले॥ अर्धप्रतिकद्वयेसमंसंदर्शनंदथकविर्शकं॥
७ व्यासमुदञ्जुरुक्तस्यसहव्यासस्यैतिउत्तरोत्तरं॥ अर्धार्द्धपदेचपदार्धपदपादवत्पदार्धांशे
र्धमिश्राहुर्गोयत्रेकरणानिच॥ चतुर्गुणोद्विपुरुषोरज्जुरुक्तासमाहितां॥ संभागाज्ञानतोदंतांपंच
गीतंधिदेविदुः॥ मध्यमाक्षाशयोस्तोदोगायत्रेमानमुच्यते॥ सारत्नावर्धपुरुषचतुरस्रेस्मस्यया
मितः॥ पक्षात्पुच्छांतयोर्दृष्ट्वियागायत्रेनेतरैर्नृभिः॥ इष्टकाशंकवोक्ष्यांत्रिंशन्मानानुहायते॥ पा
ननक्षत्रेत्रिचतुर्भागंनिरूह्यादापयेल्लिखं॥ अंसादुत्तरमंसंचप्राच्योर्ध्वंस्कविंशद्विंशपुच्छे
द्विंदशकोपक्षावभितःपुच्छनुपंचदेयाः पंचप्राचाः पंचदशद्यालिंमिचतुराशात्पक्षोप
चाशतत्रिंशतआत्मपक्षान्नाभवतिशतमेकानंपुच्छे॥ अंसाग्रोण्योर्विंशद्विंशत्पुच्छपक्षयो
१२ र्दशदशाहुः॥ अर्धार्द्धदक्षिणेमिप्राच्योदिक्षाभवंति॥ पूर्वोपरहिनाप्रथमापदयुजः सर्वाद्वितीया
वक्षजस्विनी॥ व्यासंचिनुयादेवंज्ञानुनास्यवर्त्मसु॥ त्रिपदासक्तपक्षत्राएकनिमिकाश्चतुः॥
करणयुक्ताः पिक्ष्याभवंतिसाग्निचित्तेमंत्राः॥ सातिरिक्ताश्च॥ अथर्ध्वांसकतस्योर्द्धमध्येनकुल
श्चतुर्भागः॥ अस्मान्नवमोऽग्रीधेहोत्रायमनः संवक्षाम॥ अंसाग्रोण्योःपक्षाश्रयानकुलकावर्म
न्निस्मृदिशः॥ अंतश्चतुर्दशपदकंचतुर्थीः स---यःप्रतिदिशमश्रोपत्रादिक्षुश्रोस्र ६
णाउ स्यदश्चैकास्कर्मध्येद्वेदेचतुर्थ्यानकुलकश्च॥ अग्निनस्मिः पक्षाद्धमध्यर्धशिष्टेर

षावध्यर्धाःपक्षाजीलये॥ अंसंमार्जालीयस्यादक्षिणपार्श्वेनशमित्रंचात्रालस्यचपश्चाद्व
भथकलेयंवंपदमेकनत्रिपदस्तिस्रोऽतिरिक्तेचिति॥ ॥ इतिवेळावेचतुर्थंखंडं
॥४॥ ॥ सप्तत्रिंशत्साध्यर्धाःपक्षः मध्यश्रोशिरसिचत्वारःषट्त्रिंशत्कस्तथांसाः
श्येतेपंचदशकंपुच्छंसमद्वयंशिरस्यात्पक्षयोःक्रमं॥ अलजस्यभागसप्तांत
यज्ञैः प्र मितानूरुचतुर्थे॥ अष्टौभागापुच्छेकंकिंचिन्नेभवतिपादयोश्चतुरःशि
रसितुससप्तेयाःश्येनेपदात्रंचपक्षौचश्येनालजाकंकानामष्टौषट्धाविस्तृतंपुच्छं॥
चत्वारोमाद्वौचशिरःसर्वेषांपंचकोपक्षौ॥ श्येनाजकंकानांद्वित्रिंचतुःकुष्टमिक
श्येनपुच्छंपंचाक्ष्णोपक्षः पत्रास्तूक्ष्णाभिपरिमिताःपुच्छद्वोभागावानयेपुच्छमलजेनत्रि
कुष्टवत्॥ त्रीन्पुच्छशिरसिश्येनाकंकेपादौतुहरेत्॥ प्राचीर्द्वादशसार्ध्वांविंशति रू
पीजीभवेन्मितोभागादशपंचकंकचिनावलजोरीचित्रयोदशार्धश्चत्रिचतुर्भागमानी
स्याद्वानुरर्ध्वत्रयोदशी॥ मध्यचलक्षणंतस्याश्चतुर्भागंवानिरूपणं॥ भागिकाः
श्चत्वारस्तोदार्धंषष्ठेपरस्मिनः॥ अ र्द्धाश्चमष्टमेचैवनवमदशमेपरः॥ अर्ध्व
दादशवान्यस्तनः प्राचीः प्रसार्यतु॥ तस्यानिरूपनयेत्कुणशयोर्मध्यमेऽष्टमे॥ चतु
र्थंबाह्यंपाशमासज्यमध्यमेनिरूपणं॥ निरायम्यविनुयान्मुख्यमध्यमात्॥ अधि
तोदशमायम्यभागादिकचतुष्कान्॥ अर्धषष्ठेऽपिचास्तस्पूर्वादेवंसमाचरेत्॥ तुल्य

शंकुनुर्यनतः प्राचीः प्रसार्यनुअर्ध षष्ठकयोः पाशेशंकुमर्धाष्टमेष्टमे॥ अर्ध्यवेष्ठ प्रगृह्यपश्चिमशंकुंदि
क्कयोर्बाह्यजेनतः॥ चतुर्थनवमेशंकुंप्रहरेदनिमावुभौ॥ अष्टमपाशमाज्य अष्टमेनवविग्रहः॥ भा
गभागतनः शंकुक्कयोः अष्टमपाशमाज्यआदिशंकोनिगृह्यच॥ दशमेशंकुमाहन्यात्पुछार्धंत्यज
जस्यतु॥ अर्द्धद्वादशमेपाशस्त्रिकोनिग्रहणोभवेत्॥ आदिपाशेदिकेचैवशंकुदेयोतथोन
रैः॥ उत्तरेदिकमाज्यदक्षिणदक्षिणं समयोर्हरेत्॥ चतुर्थेशंकुमाहन्यादिपरीतं समा
चरेत्॥ चतुर्थनुतदर्धेननिग्रहच---स्यार्धाष्टमेशंकुकंकस्यदशमेस्मृतः त्रिकपाशं समा
सज्यदशकेननिग्रहच॥ एताभ्यामेवनेदाभ्यां शंकूदेयौतथोत्तरौ इतिश्येनस्यज्ञुद्दि
शलक्षणा॥ चतुरिकरणात्येपार्श्वेचतु र्थेनकारयेत्॥ नवभागमक्ष्णामार्धाक्ष्णापंच को
णाचभागशः॥ प्राचीनेपंचकोणेद्वेनुनुऽर्धाक्ष्णाद्वयंन्यसेत्॥ अंसाग्रयोरर्थेकाएवंपक्ष
विपक्षयोः॥ नवभागैश्चितंमध्यंमक्ष्णामिः परिसिंचनेत्॥ पक्षाग्रेपंचपात्राणिएवंचाक्ष्णां
वधायते॥ व्यासोक्ष्णाद्वयंनुंदेपंचकोणप्रसकुस्थिते॥ ॥ अर्द्धाक्ष्णिकेठसंधोश्चशूरयेद्
मितं शिरः॥ द्वेपक्षसंधोरर्धाक्ष्णेपुछं संधोस्मथापरे॥ दशपंचपुछाग्रेविः शवेपृथक्॥
औपमानेचयानेचैषां व्यासेकरणेषु॥ रज्वाश्रावपनं-सासोश्येनासिधिरितिस्थिति॥
अवक्रपक्षमलजे चपूर्वपक्षेतथायुतम्॥ मध्यात्प्रसिध्यपुछं श्येनेदान्मा प्रसिध्यतइति॥
नवमात्प्राग्भागेशंकूतुरीयस्यकरणं॥ अलजेपक्षार्धमवक्रतात्रैवंभवेत्॥ इतिवेण्णवें

पंचमखंडं॥५॥ ॥ पुरुषस्यतृतीयपंचमोभागेनकरणंपुनश्चिने॥ तस्यार्धमथाधरंभवेत्त्रिविनि
र्नेनमस्त्रिंत्रिनेत्॥ अष्टावष्टोसंमिताविंति रष्टकादशिकाच मध्यमा॥ व्यासस्तनीरुदस्य
सेदष्टोद्वादशचोनमाविंतिः॥पंचदशनरंक्षेत्रप्रोगविनतस्यर्ध्यं॥ मध्यादशंकुत्रिकुष्टमेन
तथाकरणं॥ बाहोरेकत्रिंशोभः करणेतथार्धमन्यश्च॥ अर्धं सःश्रोण्योस्त्रिदस्तस्याभयतो
भवेत्प्रागः॥ चात्तालेभश्चतुर्थस्कसमुद्गोऽग्निरनिष्टकः॥ दिग्यः पुरोवंश्रयो भागशोयु
क्तिताविधि॥ मंडलेचतुरस्रेतुकुर्यात्तूगार्हपत्यवत्॥ बाहोर्विंशतिभागेनवरुणं सार्धमे
वतु॥ प्रसिध्यादशधाकुर्याद्धितश्चयुक्तितः॥ त्रिकुष्टश्चविषाणस्यासंधौव्यस्यएवसः
॥चतुरस्रस्यकरणंबाहोर्द्वात्रिंशद्भागिकं॥ चतुरस्रमथार्धंचतापयागायत्र वदिधिःमा
हस्रस्यकरणंबाहोः पंचदशभागचतुरस्रं॥अथर्ध्यास्कतनः स्यर्धिशनाग्निचयः स्मृताः॥
पंचपंचाशतमध्यर्धास्त्रिंशः पंचाशतंचतुरस्राः॥ साहस्राष्टनवक्षास्यरुषासहस्रतमी॥
बाहोरेकत्रिंशोभागःकरणविंतिस्थोनूरयोचतुरस्राः सहस्राः सप्तनिकेव्यव
स्थंतिअर्धैकादशपुरुषंघनंभवेभवेमंडलं रथचक्रं॥नाभिर्नेमिविवरधानैमिरक्ष्योय
दतिरिक्तं॥तदर्धापुरुषायामाः पुरुषाष्टभागविस्तृताः॥चतुर्विंशतिश्चिनरनाया
विवरकरणमतः संप्रवक्ष्यामि॥ द्विसप्तनेनेम्यास्करणंभवेत्॥अरं रस्याष्टभागेन

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017